

Autori: Martina Kubánová, Juraj Kubán, Elena Gallová Kriglerová, Marcela Maslová

Skryté platby v školách

*Štúdia o neoficiálnych platbách
rodičov v školách na Slovensku*

SGI
Kalinčiakova 27
Bratislava
831 04
sgi@governance.sk
www.governance.sk

SGI

SLOVAK GOVERNANCE INSTITUTE
INŠTITÚT PRE DOBRE SPRÁVOVANÚ SPOLOČNOSŤ

Skryté platby v školách

Štúdia o neoficiálnych platbách rodičov v školstve

Autorský tím: Martina Kubánová, Juraj Kubán (obaja SGI - Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť), Elena Gallová-Kriglerová (Centrum pre výskum etnicity a kultúry), Marcela Maslová (Združenie Orava pre demokraciu vo vzdelávaní)¹

Abstrakt

Právo na bezplatné vzdelanie na základných a stredných školách je na Slovensku zakotvené v ústave. Napriek tomu sú však v praxi bežné neoficiálne rodičovské platby, pri ktorých rodičia priamo prispievajú do školského systému bez toho, aby platba bola účtovne zaznamenaná. Takmer všetci rodičia finančne prispievajú raz alebo dvakrát ročne rodičovskému združeniu, sťažujú sa však na nedostatok informácií o účele, na ktorý príspevky slúžia. Okrem toho 70-90% rodičov prispieva na rôzne školské akcie, mimoškolské aktivity a tiež na učebnice (aj napriek tomu, že súčasná legislatíva zaručuje bezplatné poskytovanie učebníc). Vyberanie platieb učiteľmi od žiakov vytvára ďalší problém: sociálne slabšie rodiny často nemôžu zaplatiť požadované sumy a sú stigmatizované dvakrát – jednak vylúčením dieťaťa z účasti na aktivite, kde sa vyžaduje príspevok (napr. školský výlet), a tiež tlakom na dieťa, ktoré sa musí vyrovnáť s verejným vyberaním príspevkov učiteľom, pri ktorom všetci spolužiaci a učiteľ vnímajú, že rodina na to nemá peniaze.

Hlavnými odporúčaniami štúdie sú: (1) poskytnúť manažmentom škôl vzorový model transparentného a spravodlivého systému získavania prostriedkov od rodičov a jasne oddeliť legálne platby od nelegálnych, (2) vyžadovať účtovné zdokumentovanie príspevkov rodičov, (3) vyňať učiteľov a žiakov z procesu výberu neoficiálnych platieb a (4) zakázať priamy marketing komerčných produktov externými predajcami alebo zamestnancami školy deťom v priestoroch školy.

¹ Koordinátorka dotazníkového prieskumu: Marcela Maslová (Združenie Orava pre demokraciu vo vzdelávaní)
Administrátori skupinových rozhovorov: Elena Gallová-Kriglerová (CVEK), Juraj Kubán (SGI)
Dotazníkový prieskum a skupinové rozhovory boli realizované v januári až septembri 2007.

1. Úvod

Bezplatné vzdelanie na základných a stredných školách je zakotvené v Ústave SR. Aspoň stredoškolské vzdelanie pritom dosahujú asi tri štvrtiny Slovákov². Aj napriek tomu však každoročne s príchodom septembra rodičia vnímajú záťaž výdavkov spojených so školskou dochádzkou. Výdavky siahajú od bežných školských tašiek, zošitov a písacích potrieb až po školské stravovanie a dopravu. Okrem týchto výdavkov však existujú aj skryté neoficiálne platby, ktorým sa venuje táto štúdia, a ktoré rodičia a deti platia škole alebo ľuďom a organizáciám so školou previazaným a nedostávajú potvrdzujúci účtovný doklad.

Takmer všetci rodičia finančne prispievajú raz alebo dvakrát ročne do rodičovského združenia a o použití svojich príspevkov majú podľa vlastných slov málo informácií. Väčšina, 70% až 90% rodičov, prispieva na rôzne školské akcie, aktivity nad rámec vyučovania a aj na učebnice, a to aj napriek tomu, že legislatíva zaručuje bezplatné poskytovanie učebníc. Ak platby vyberajú učitelia v triedach, vzniká ďalší problém. Skupinové rozhovory s rodičmi v Dolnom Kubíne poukázali na to, že rodičia s nižšími príjmami nedokážu platiť všetky očakávané platby a sú potom stigmatizovaní dvakrát: najprv tým, že ich dieťa je vylúčené z aktivity, za ktorú nemôžu zaplatiť (napr. školský výlet alebo exkurzia), a tiež tým, že sa dieťa musí vyrovnáť s tlakom spolužiakov a učiteľa, keďže platby sa zbierajú otvorene v triede a každý vidí, kto zaplatiť nemôže.

Rodičia, učitelia a riaditelia škôl svorne tvrdia, že neoficiálne platby rodičov sú vyvolané nedostatočným financovaním školstva. Ako uviedol jeden z rodičov pri skupinových rozhovoroch: „v školstve je to jednoduché – čo nezaplatí štát, zaplatia rodičia.“ Aj keď takáto situácia rodičom nevyhovuje, nepodnikajú veľa preto, aby sa zmenila. Zdá sa, že neoficiálne platby sú hlboko zakorenenou tradíciou, ktorú si máloktorý rodič trúfa zmeniť.

2. Legislatíva a platby rodičov v školstve

Ústava SR zaručuje v článku 42 každému právo na bezplatné vzdelávanie na základnej a strednej škole.

Článok 42

- (1) Každý má právo na vzdelanie. Školská dochádzka je povinná. Jej dĺžku po vekovú hranicu ustanoví zákon.
- (2) Občania majú právo na bezplatné vzdelanie v základných školách a stredných školách, podľa schopností občana a možnosti spoločnosti aj na vysokých školách.
- (3) Zriaďovať iné školy ako štátne a vyučovať v nich možno len za podmienok ustanovených zákonom; v takýchto školách sa môže vzdelávanie poskytovať za úhradu.
- (4) Zákon ustanoví, za akých podmienok majú občania pri štúdiu právo na pomoc štátu.

Na základe dvoch hlavných zákonoch upravujúcich školskú správu a financovanie škôl³ platí, že ak škola alebo školské zariadenie poskytuje aj ďalšie služby popri bezplatnom vzdelávaní, potom rodičia, ktorých deti tieto služby využívajú, sa podieľajú aj na úhrade ich nákladov. Viaceré predpisy podrobne určujú výšku príspevkov ako aj kategórie detí, ktoré

² V skupine 29- až 59- ročných ľudí 70% získa vzdelanie na úrovni ISCED 3 a 12% na úrovni ISCED 5 až 7. Údaje o dosiahnutej úrovni vzdelanie populácie v roku 1997; Zdroj: Key data on vocational training in Europe – The transition from education to working life, European Commission and Cedefop, 2001.

³ Zákon č. 596/2003 Z.z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve, Zákon č. 597/2003 Z.z. o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení

majú nárok na určité úľavy alebo dotácie nízkopríjmovým rodinám. Nasledujúca tabuľka je podrobným prehľadom rodičovských platieb v školstve v roku 2008. Vo všeobecnosti rodičia prispievajú na úhradu nákladov predškolského vzdelávania, školského stravovania a internátneho ubytovania a za mimoškolské aktivity. Štát poskytuje bezplatne učebnice a prepláca náklady na dopravu dochádzajúcich žiakov za určených podmienok počas povinnej školskej dochádzky. V praxi funguje systém vzdelávacích poukazov, ktoré možno použiť v určených typoch škôl a školských zariadení na krúžky a mimoškolské aktivity.

Neformálne platby rodičov sú bežnou súčasťou slovenského školstva. Ich rôzne formy sa vžili už počas socialistickej éry, keď slúžili hlavne na školské akcie, výlety, niektoré školské pomôcky, ako napríklad časopisy používané na hodinách. S príchodom trhovej ekonomiky zosilnela snaha škôl získať finančné zdroje od rodičov, predovšetkým tých lepšie situovaných. Finančné problémy, ktorým školy čelili po roku 1990, presmerovali časť rodičovských príspevkov aj na náklady spojené s údržbou a investíciami škôl.

Tabuľka 1: Prehľad rodičovských platieb v školstve v roku 2008

Kategória A: Formálne platby za povinné aktivity v rámci vzdelávania (legálne a zdokumentované)		
Oblečenie (napr. špeciálne oblečenie na niektoré predmety ako telesná výchova, práca v laboratóriách, dielňach)	Žiadne príspevky z verejných zdrojov, rodičia danú položku obstarávajú aj platia priamo sami.	Žiadne špeciálne dotácie pre nízkopríjmové rodiny.
Školské pomôcky (kancelárske potreby na povinné predmety)	Žiadne príspevky z verejných zdrojov, rodičia danú položku obstarávajú aj platia priamo sami.	Dotácie pre nízkopríjmové rodiny na školské pomôcky ⁴ . Maximum 1000 Sk (33€) na dieťa na školský rok. Zriaďovateľ a škola nakupujú potrebné pomôcky z prostriedkov, ktoré pripadajú na dotovaných žiakov.
Doprava do školy	Rodičia/žiaci najčastejšie platia priamo dopravcom. Štát prepláca náklady na dopravu do školy žiakom základných a špeciálnych základných škôl, ktorí dochádzajú do školy mimo svojej obce, len ak v nej takáto škola nie je.	Žiadne špeciálne príspevky pre nízkopríjmové rodiny.
Škola v prírode	Rodičia platia všetky náklady na dopravu, pobyt a stravu počas školy v prírode, škola prepláca tieto náklady pedagógom.	Žiadne špeciálne príspevky pre nízkopríjmové rodiny.
Kategória B: Formálne platby za dobrovoľné aktivity a služby (legálne a zdokumentované)		
Školské stravovanie	Obce (samosprávy) dostávajú verejné zdroje (podiel na dani z príjmov) na základe počtu detí, ktoré môžu potenciálne navštevovať zariadenie	Dotácie pre nízkopríjmové rodiny ¹¹ na školské stravovanie. Rodičia platia 1 až 5 Sk (0,03-0,15€) za jedlo, presnú sumu určí zriaďovateľ školy. Maximálny príspevok z verejných zdrojov na dieťa je

⁴ Ide o dotácie na školské stravovanie, školské pomôcky a tzv. motivačné štipendiá poskytované Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny SR.

	školského stravovania v obci (štátne aj neštátne) a určia rozpočet týchto zariadení v rámci stanovených limitov. Rodičia platia určený príspevok na pokrytie časti nákladov na stravu danému zariadeniu.	500 Sk (16,6€).
Predškolské vzdelávanie (materské školy nie sú súčasťou povinnej školskej dochádzky)	Rodičia platia najmenej 50 Sk (1,66€) a najviac ⁵ 384,75 Sk (12,77€) ako „školné“ – presnú sumu určí zriaďovateľ školy.	Nízkopříjmové rodiny neplatia žiadnu alebo len zníženú sumu. Poskytujú sa tiež dotácie na stravu detí z takýchto rodín a v predškolskom ročníku aj na pomôcky.
Školský klub detí	Rodičia platia najmenej 50 Sk (1,66€) a najviac ¹² of 384,75 Sk (12,77€) ako mesačný poplatok, presnú sumu určí zriaďovateľ.	Nízkopříjmové rodiny platia nulový alebo znížený poplatok do 50 Sk (1,66€) mesačne.
Centrum voľného času, Školské stredisko záujmovej činnosti	Rodičia platia medzi 50 Sk (1,66€) a až ¹² 384,75 Sk (12,77€) ako mesačný poplatok, presnú sumu určí zriaďovateľ. Mnohé centrá ponúkajú zľavy, ak deti uplatnia vzdelávací poukaz.	Nízkopříjmové rodiny platia nulový alebo znížený poplatok do 50 Sk (1,66€) mesačne.
Základné umelecké školy	Rodičia platia mesačne medzi 102,6 Sk (3,4€) až 513 Sk (17€) (2-10% životného minima) za individuálne vyučovanie, pričom za skupinové vyučovanie (napr. dramatické, tanečné, výtvarné odbory) platia medzi 51,3 Sk (1,7€) a 256,5 Sk (8,5€) (1-5% životného minima)	
Školské internáty	Rodičia platia mesačne medzi 300 Sk (10€) až 1053 Sk (35€) (max. 45% životného minima na dieťa).	Nízkopříjmové rodiny platia nulový alebo znížený mesačný poplatok do 200 Sk (6,64€).
Kategória C: Súkromné príspevky na podporu všeobecných aktivít (dobrovoľné a nezdokumentované). Patria sme napríklad dobrovoľné dary rodičov alebo firiem vo forme počítačov pre triedu, dary na záver roka pre učiteľov a podobne. Tieto príspevky sú všeobecné a darujúci nepožadujú za ne žiadnu protislužbu.		
Kategória D: Neformálne platby na vybrané aktivity (dobrovoľné a nezdokumentované). Patria sem napríklad dobrovoľné dary, napríklad nákup basketbalových lôpt pre družstvo, ďalekohľad pre astronomický krúžok a podoba. Darujúci nepožadujú za tieto dobrovoľné dary žiadnu protislužbu.		
Kategória E: Neformálne platby (požadované a nezdokumentované). Požadovanie príspevkov pre triedu alebo pre školu.		

⁵ Maximum je definované ako 7,5% životného minima jednotlivca, ktoré sa každoročne upravuje.

Platby do "triedneho fondu" a "rodičovského združenia" na pokrytie menších neočakávaných výdavkov v prípade triedneho fondu (napr. obrusy, výzdoba triedy) alebo plánovaných výdavkov počas školského roka.	Rodičia platia v hotovosti učiteľom alebo na bankový účet rodičovského združenia.	Niekedy školy/učitelia zohľadňujú nízkopříjmové rodiny určením nižšej platby alebo sa vyžaduje len jedna platba za rodinu, ktorá má na škole viac detí.
Platby za učebnice, školské pomôcky, časopisy používané ako pomocné texty pri vyučovaní, zväčša pri výučbe cudzích jazykov. Tiež platby za kopírovanie materiálov, skrinky na veci a šatne, príspevky na modernizáciu školy, platby za školské doučovanie.	Rodičia platia zväčša v hotovosti učiteľom.	
Platby na prevádzku školy a investície v nej (maľovanie, upratovanie, nákup nových okien a pod.).	Rodičia platia zväčša v hotovosti učiteľom.	
Platby spojené s komerčnými aktivitami, ako napr. fotenie triedy súkromným fotografom, predaj rôznych kníh, časopisov, atlasov, ktoré nie sú priamo spojené s vyučovaním.	Rodičia platia zväčša v hotovosti učiteľom.	
Platby za mimoškolské aktivity, školské akcie, výlety, návštevy divadiel, koncertov, a pod.	Rodičia platia zväčša v hotovosti učiteľom.	
<p>Kategória F: Platby konkrétnym učiteľom alebo zamestnancom školy výmenou za protislužbu pre konkrétne deti (nezdokumentované, v rozpore s etikou a/alebo nelegálne). Napríklad úplatky za lepšie známky, za prijatie na školu, platby za doučovanie spojené so zlepšením známok.</p>		

3. Výskumné zistenia

Na základe výsledkov kvalitatívneho a kvantitatívneho výskumu opíšeme v tejto časti hlavné charakteristiky neoficiálnych platieb v školstve, ako aj ich najčastejšie príčiny a dopady.

3.1. Charakteristika neoficiálnych platieb rodičov

V štúdiu používame pojem „rodičovské neoficiálne platby“ pri takých platbách, ktoré rodičia platia škole, jej predstaviteľom alebo organizáciám so školou previazaným bez toho, aby dostali potvrdenie o jej zaplatení. Z tabuľky 1 je zrejmé, že legálnosť týchto platieb závisí od okolností. Zreteľné vysvetlenie tohto pojmu bolo kľúčové pri samotnom zbere dát od respondentov dotazníkového výskumu a účastníkov skupinových skupín. Ako uvádza jedna administrátorka dotazníkov:

„Rodičia boli najlepší respondenti. Boli zdielni, no aj tak ma jedna vec prekvapila. Oni tie peniaze nepovažujú za „neoficiálne“. Pripadá mi to ako právnický termín „zvykové právo“. Tol'ké roky platia a doklad žiadny, že si to ani neuvedomujú. Väčšina mala problém vôbec pripustiť, že sú to také platby a načítať komplet sumár bol tiež problém. Aj toto, aj tento poplatok a ešte aj takéto výdavky? To boli časté otázky.“

3.1.1. Druhy neoficiálnych platieb

V rámci výskumu sme realizovali skupinové rozhovory s rodičmi školákov v Bratislave a Dolnom Kubíne, ako aj so študentmi v Bratislave. Na základe týchto rozhovorov možno neoficiálne platby rozdeliť zhruba do troch skupín:

Skupina 1: *Očakávané platby za tovary a služby spojené s vyučovaním, ktoré sú požadované začiatku školského roka*

Patria sem platby do triedneho fondu aj rodičovskému združeniu. Používajú sa zväčša na pokrytie menších neočakávaných výdavkov, ako aj plánovaných výdavkov počas školského roka.

Účastníci skupinových rozhovorov vedeli len málo o skutočnom použití týchto prostriedkov. Len v jednom prípade bolo použitie týchto zdrojov jednoznačne transparentné: jeden rodič uviedol, že ich učiteľka viedla peňažný denník s dokladmi k jednotlivým výdavkom a na rodičovskom združení o nich informovala rodičov.

Do tejto skupiny výdavkov patria aj platby za knihy, školské pomôcky a časopisy používané ako pomocné učebné materiály (najmä pri výučbe cudzích jazykov). Rodičia z oboch regiónov sa zhodli na tom, že tieto požadované platby sú príliš vysoké. Jeden rodič z okresu Dolný Kubín uviedol:

„Moje dieťa chodí na štátnu školu, učebnice by mali byť zadarmo. Nerozumiem, prečo musíme za učebnice angličtiny platiť 700 – 800 korún, ďalej za nejaký anglický časopis ďalších 300 korún, pričom tieto časopisy nie sú v škole takmer používané. Môj syn dokonca nedostal ani originál časopisu, iba kópiu.“

Ďalšie platby spomenuté účastníkmi skupinových rozhovorov boli poplatky za kopírovacie služby, za šatne a skrinky v školách, príspevky na obnovu školy a poplatky za doučovanie.

Skupina 2: *Neočakávané platby požadované počas školského roka*

V tejto skupine sú predovšetkým platby požadované na údržbu a modernizáciu školy (maľovanie, upratovanie, nákup nových žalúzií a okien a pod.). Škola rodičom komunikuje tieto platby ako dobrovoľné, ale rodičia sú väčšinou presvedčení, že sú nevyhnutné na to, aby sa ich deti učili v dobrých podmienkach.

Patria sem aj platby spojené s komerčnými aktivitami, ako je napríklad fotenie detí v škole súkromným fotografom, predaj rôznych kníh, atlasov, časopisov, ktoré priamo nesúvisia s vyučovacím procesom. Aj keď tieto platby škola priamo nepožaduje, skutočnosť, že škola alebo učiteľ umožní prezentáciu týchto produktov počas vyučovania alebo v prestávkach vytvára nepriamy tlak na rodičov. Slovom matky syna na ZŠ v okrese Dolný Kubín:

„Vysvetlite svojmu dieťaťu, že nebude na spoločnej fotografii triedy, pretože 150 korún za jednu fotku považujete za vyhodené peniaze. Niekedy sa fotia aj trikrát do roka. Učiteľka len povie, prineste peniaze, budeme sa fotiť.“

Jedna z učiteliek hovorí o fungovaní komerčných dílerov v školách:

“Oni [díleri] doslova požičajú deťom tie knihy domov. Treba však hovoriť s rodičmi na rodičovskom a nedovoliť im robiť to takto. Raz ku mne prišiel jeden rodič a mal pravdu, keď mi povedal: «Dobre, môj syn mi priniesol domov knihu a mali sme s tým problém, skončilo to plačom, takže tu máte 200 korún. A čo im dáte nabudúce, cukríky?» Oni [díleri] vedia, že je to obchod a vedia dobre, ako ho robiť.”

Skupina 3: Platby za akcie a mimoškolské aktivity

Rodičia vnímali tieto platby ako pozitívne, pričom za jediný problém považujú nedostatok transparentnosti vynaložených prostriedkov. Len zriedka dostávajú rodičia doklad alebo informáciu o vyúčtovaní týchto aktivít.

Slovenská legislatíva neobsahuje žiadne obmedzenie vyššie uvedených platieb v prípade, ak boli zaplatené dobrovoľne. Naopak tieto platby nie sú legálne, ak sú školou vynucované, alebo ak rodičia zaplatia s cieľom získať neoprávnenú výhodu (lepšie známky, prijatie na školu).

Výsledky dotazníkového výskumu a skupinových rozhovorov ukazujú, že nelegálne platby sú vo všeobecnosti menej časté ako legálne neoficiálne platby. 55% učiteľov tvrdí, že rodičia nikdy neočakávajú zvýhodnenia pre svoje deti výmenou za to, že zaplatia škole neoficiálne príspevky, občas ich rodičia očakávajú podľa 29,5% učiteľov, často podľa 11,5% učiteľov a vždy podľa 2,6%. Podobný pohľad majú rodičia: rodičia nikdy zvýhodnenia neočakávajú podľa 45% rodičov, občas podľa 32% rodičov, často podľa 16% a vždy podľa 6% rodičov. Odpovede študentov v bratislavskej skupinovej skupine naznačujú, že existujú rodičia, ktorí sa snažia doplatiť učiteľov:

„Verím tomu, že je pár prípadov rodičov, sponzorov, ktorí tým chcú zlepšiť postavenie svojho dieťaťa. Niektorí žiaci prepadajú napr. z piatich predmetov, majú trojky zo správania... To je len môj osobný názor.“ (študentka strednej školy v Bratislave)

„Aj ja si myslím, že v triede máme takých, ktorí – šanca, že by urobili prijímačky na školu, ktorú som ja robila, nie je, lebo nevedia základné veci, dostali sa na školu na odvolanie.“ (študentka strednej školy v Bratislave)

V čase spracovania výskumu boli odhalené dva prípady korupcie v školstve. Jeden z nich bol uzavretý trestom väzenia 1 rok podmienene so skúšobnou lehotou dva roky pre bývalého vedúceho odboru školstva na Krajskom úrade v Trnave, ktorý bral úplatky za to, že vybaví prijatie na školy. V druhom prípade polícia ukončila vyšetrovanie prípadu úplatkárstva na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre a podala návrh na obžalobu za prijímanie úplatku. Úplatok mal zabezpečiť prijatie študentky na školu po termíne podávania prihlášok aj zápisu na školu.

Nie všetky legálne platby sú však zároveň aj etické. Slovom jedného z učiteľov: *“rodičovské platby sú dobrovoľné, ale je to dobrovoľne nasilu”*. Vyplýva to jednak zo skutočnosti, že rodičovské príspevky sú od žiakov vyberané otvorene v triede (pozri časť 3.1.7). Účastníci skupinových rozhovorov označili za neférové predovšetkým platby za učebnice, pracovné zošity a časopisy. Aj napriek tomu, že učebnice by mali byť žiakom základných a stredných škôl poskytované zdarma, platby rodičov za učebnice cudzích jazykov a pracovné zošity k rôznym predmetom sú časté – 86% rodičov potvrdzuje ich platenie. Rodičia sa počas skupinových rozhovorov negatívne stavali aj voči komerčným aktivitám, pri ktorých škola umožní marketing priamo v triedach (napr. diler ponúkajúci knihy, atlasy, fotografie, poisťovací agenti, a pod.).

3.1.2. Koľko platia rodičia neoficiálne?

Rodičia (513 respondentov) odpovedali na otázku, aké sumy platia neoficiálne a akú časť ich rodinného rozpočtu tieto platby tvoria. Učitelia (454 respondentov) uviedli, akú sumu neoficiálnych platieb vyberajú od rodičov a žiakov. Pozrime sa bližšie na ich odpovede.

Rodičia odhadujú, že počas školského roka zaplatia v priemere⁶ 19 773 Sk (656,3€) na všetky výdavky spojené so vzdelávaním svojich detí, čo tvorí 6% ich celkových priemerných príjmov rodiny. Ak sumu prepočítame na jedno školopovinné dieťa, potom priemerné⁷ ročné výdavky spojené so vzdelávaním dosiahli 12 447 Sk (413€) na školopovinné dieťa.

Neformálne platby tvoria podľa údajov rodičov 17% sumy celkových výdavkov spojených so vzdelávaním detí. Polovica rodín pritom zaplatila ročne viac než 1 000 Sk (33€) vo forme neoficiálnych príspevkov. Priemerná výška neoficiálnych platieb ročne dosiahla 3 012 Sk (100€)⁸. Priemerná suma neoficiálnych príspevkov je vzhľadom na celkový rodinný rozpočet malá: tvorí menej ako 1% celkových priemerných príjmov rodiny. Dopad neoficiálnych platieb na rodinný rozpočet sa však líši podľa finančnej situácie rodiny, čo ilustrujú aj vyjadrenia rodičov v rámci skupinových rozhovorov v časti 3.3.2. Pri neoficiálnych platbách ide zväčša o jednorazové platby, ktoré sa objavujú buď na začiatku roka alebo neočakávane počas jeho priebehu, čo je pre nízkopříjmové rodiny ťažšie zvládnuť.

Celková suma neoficiálnych platieb rastie s väčším počtom detí v rodine, nie však proporcionálne. Väčšina rodín v našej vzorke mala jedno alebo dve deti: polovica rodín s jedným dieťaťom platila ročne viac než 960 Sk (priemer 2 209 Sk), s dvoma deťmi 1 172 Sk (priemer 2 985 Sk) a s tromi deťmi viac než 2 250 Sk (priemer 3 438 Sk).

3.1.3. Koľko učitelia vyberajú neoficiálne?

Učitelia sú hlavnými, nie však jedinými, vyberačmi neoficiálnych platieb od rodičov a žiakov. Preto suma neoficiálnych platieb, ktorú rodičia platia, sa líši od sumy, ktorú učitelia priamo vyberajú. Učitelia najčastejšie vyberajú peniaze za školské akcie, učebnice, mimoškolské aktivity a súkromné doučovanie. Päťina učiteľov uvádza, že vyberá aj príspevky do rodičovského združenia. Rodičia uvádzajú, že najčastejšie⁹ platia príspevky do rodičovského združenia, za školské akcie, učebnice, mimoškolské aktivity a súkromné doučovanie. Graf 1 a nadväzujúca tabuľka 2 prezentujú komplexný pohľad na najčastejšie neoficiálne platby z pohľadu učiteľov uvádzajúcich vyberanie príspevkov, ako aj rodičov uvádzajúcich ich platenie.

Učitelia uvádzajú, že „učiteľ ako oni“ vyzbiera v priemere 53 Sk (1,76€) mesačne na dieťa, čo je 979 Sk mesačne na triedu¹⁰. Existuje pritom štatisticky významný rozdiel medzi učiteľmi z mestských (1 169 Sk) a vidieckych škôl (676 Sk). Celkom 82% učiteľov, 72% riaditeľov a 67% rodičov nesúhlasí s výrokom, že „neoficiálne platby sú dôležitým príjmom školy“.

⁶ mediánová hodnota 13 000 Sk (431,5€)

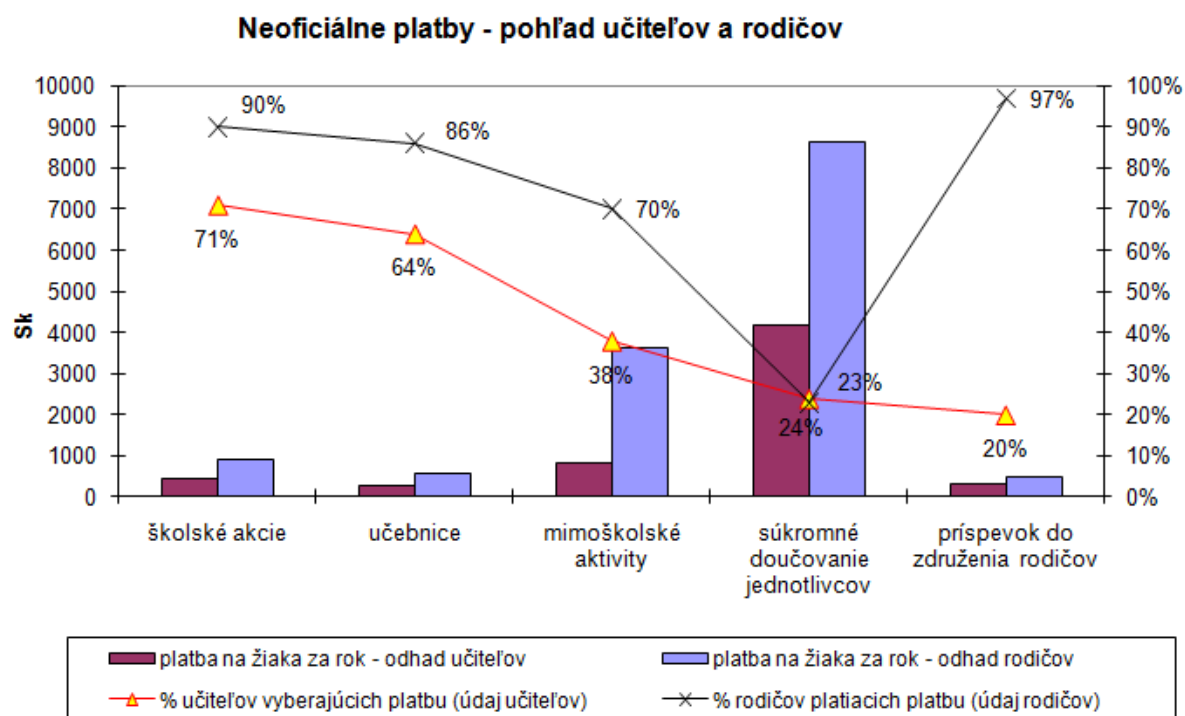
⁷ mediánová hodnota 9 000 Sk (299€)

⁸ Tieto údaje uviedli rodičia ako odhad sumy, ktorú platí ročne na jedno dieťa priemerná rodina v podobe neoficiálnych príspevkov spojených so vzdelávaním: medián 1000 Sk, priemer 2 931 Sk.

⁹ Okrem týchto platieb rodičia často platia oficiálne platby za dopravu do školy (45% rodičov, priemerná ročná platba 4 200 Sk) a školské stravovanie (67% rodičov, priemerná ročná platba 5 530 Sk).

¹⁰ mediánová hodnota je 400 Sk

Graf 1. Neoficiálne platby z pohľadu rodičov a učiteľov

Tabuľka 2. Neoficiálne platby z pohľadu učiteľov a rodičov (v Sk)

	Suma na žiaka za rok		Percento učiteľov, ktorí vyberajú danú platbu	Percento rodičov, ktorí platia danú platbu
	Odhad učiteľov	Odhad rodičov		
školské akcie	430	900	71%	90%
učebnice	270	550	64%	86%
mimoškolské aktivity	820	3620	38%	70%
súkromné doučovanie jednotlivcov	4170	8650	24%	23%
platby rodičovskému združeniu	330	470	20%	97%

Okrem neoficiálnych platieb prispievajú rodičia škole aj prostredníctvom mechanizmu 2% dane z príjmov: 43% rodičov takto prispelo škole alebo organizácii previazanej so školou ich dieťaťa. Avšak až 61% učiteľov a 60% riaditeľov nepovažuje prostriedky z 2% dane z príjmov za významné financie pre školu.

Z pohľadu rodinných rozpočtov sú ostatné neoficiálne platby menej časté a menej významné. Patria sem nasledovné položky:

- Dary a pozornosti učiteľom (52% rodičov, 190 Sk na žiaka ročne)
- Zaistenie bezpečnosti v škole, vrátane poistenia žiakov (34% rodičov, 80 Sk na žiaka ročne)
- Opravy a údržba školy (22% rodičov, 210 Sk na žiaka ročne)
- Skúšky a testy (14% rodičov, 320 Sk na žiaka ročne)

Pohľad učiteľov a rodičov na neoficiálne platby sa líši v dvoch hlavných rovinách:

- Rodičia uvádzajú, že platia vyššie sumy, ako odhadujú učitelia.
- Rodičia uvádzajú, že učitelia častejšie, ako sami priznávajú, vyberajú neoficiálne platby. Napríklad 97% rodičov platí príspevky rodičovským združeniam a 44% rodičov uvádza, že ich platí priamo učiteľom, zatiaľ čo len 20% učiteľov uvádza, že vyberá takýto druh neoficiálnych platieb.

3.1.4. Ako často sa objavujú neoficiálne platby

Platby sú zväčša jednorazové: učitelia uvádzajú, že spomedzi všetkých neoficiálnych platieb, ktoré vyberajú, tvoria jednorazové platby 88%. Opakujúce sa platby sa vyskytujú zriedkavejšie na vidieckych školách, kde tvoria 6% v porovnaní so 16% na mestských školách.¹¹ Bez ohľadu na lokalitu učitelia uvádzajú, že platby sú hradené z 92% v peňažnej forme a zvyšok vo forme darov alebo práce.

To, ako často sa neoficiálne platby objavujú, nesúvisí s druhom školy ani jej lokalitou: 41% rodičov uvádza, že sa od nich očakávajú neoficiálne platby raz za polrok, podľa 33% raz za školský rok a podľa 21% každý mesiac.

Tabuľka 3. Frekvencia najbežnejších neoficiálnych platieb podľa rodičov (%)

	Vôbec nie	Každý deň	Raz týždenne	Raz mesačne	Raz za polrok	Raz za školský rok
Príspevky v rámci rodičovského združenia	3,33			1,37	13,92	81,37
Školské akcie	9,54		0,40	17,89	52,88	19,28
Učebnice	13,53			1,18	17,84	67,45
Mimoškolské aktivity	29,90	0,20	6,34	19,21	30,50	13,86
Dary a pozornosti učiteľom	47,85				18,75	33,40
Súkromné doučovanie (jednotlivcov)	77,06	0,39	10,78	8,82	1,18	1,76
Opravy a údržba školy	77,51	0,20		0,20	3,55	18,54
Skúšky a testy	85,85			0,59	3,54	10,02

3.1.5. Prijemcovia platieb spojených so vzdelávaním

Spomedzi desiatich najčastejších platieb rodičov, ktoré sú spojené so vzdelávaním, smerujú nasledujúce štyri takmer vždy externým poskytovateľom mimo škôl: písacie a kancelárske potreby, oblečenie a obuv do školy, školské stravovanie a doprava do školy. V školách vyberajú učitelia nasledovné platby:

- *Súkromné doučovanie.* Asi 20-25% platieb za súkromné doučovanie platia rodičia učiteľom, zvyšok smeruje externým doučujúcim mimo škôl.
- *Príspevky v rámci rodičovského združenia.* V tomto prípade uvádzajú rodičia a učitelia odlišné čísla: rodičia tvrdia, že platia buď priamo rodičovskému združeniu (52%

¹¹ ANOVA F-štatistika df (1, 293), hodnota= 22.99, pravdep.>0.0000

rodičov) alebo učiteľom (44%). Len 20% učiteľov uvádza, že vyberajú tento druh platieb.

- *Iné položky.* Učitelia uvádzajú, že sú hlavnými vyberačmi platieb za školské akcie (71%), učebnice (64%) a za mimoškolské aktivity (38%). Rodičia uvádzajú, že učitelia sú hlavnými vyberačmi platieb za školské akcie (83%), učebnice (79%) a za poistenie žiakov v škole (73%).

Tabuľka 4. Komu rodičia platia? Top 10 najčastejších výdavkov súvisiacich so vzdelávaním podľa odhadu učiteľov (v %)

	Učiteľ	Riaditeľ	Združenie rodičov	Iný predstaviteľ v oblasti školstva	Iná osoba	% rodín, ktoré platia danú položku podľa odhadu učiteľov
Oblečenie a obuv do školy	0,80			0,27	98,94	98%
Písacie a kancelárske potreby	5,67		2,06	1,29	90,98	97%
Príspevky v rámci rodičovského združenia	20,05	3,02	74,73	0,82	1,37	96%
Školské stravovanie		0,54	0,81	53,24	45,41	93%
Školské akcie	70,98		6,29	4,20	18,53	81%
Učebnice	64,09	0,93	4,02	4,64	26,32	74%
Doprava do školy				1,37	98,62	71%
Mimoškolské aktivity	37,80	0,48	4,78	21,05	35,89	63%
Súkromné doučovanie (jednotlivcov)	24,40			8,33	67,26	41%
Dary a pozornosti učiteľom	50,44	0,88	1,77	0,88	46,02	30%

Tabuľka 5. Komu rodičia platia? Top 10 najčastejších výdavkov súvisiacich so vzdelávaním podľa odhadu rodičov (v %)

	Učiteľ	Riaditeľ	Združenie rodičov	Iný predstaviteľ v oblasti školstva	Iná osoba	% rodín, ktoré platia danú položku
Písacie a kancelárske potreby	8,97			0,21	90,81	99%
Oblečenie a obuv do školy	0,93	0,23		0,23	98,61	98%
Príspevky v rámci rodičovského združenia	43,63	0,25	52,45	1,47	2,21	97%
Školské akcie	83,38		1,88	2,68	12,06	90%
Učebnice	78,52	0,23	0,46	2,77	18,01	86%
Mimoškolské aktivity	30,03	0,34	1,02	17,41	51,19	70%
Školské stravovanie	0,94	0,31	0,31	67,71	30,72	68%
Dary a pozornosti učiteľom	35,94		9,68		54,38	52%
Doprava do školy	2,28			1,37	96,35	46%
Zaistenie bezpečnosti v škole (napr. poistenie žiakov)	73,38	1,30		1,95	23,38	34%

3.1.6. Účel neoficiálnych platieb

Učítelia uvádzajú, že v priemere 8% vyzbieraných prostriedkov smeruje riaditeľom škôl, 43% priamo do tried na rôzne nákupy a zvyšných 49% sa použije na akcie a nákupy alebo modernizáciu na úrovni celej školy. Hlavný rozdiel medzi základnými a strednými školami¹² je, že na základných školách sú neoficiálne platby viac zacielené na konkrétnu triedu. Učítelia na základných školách uviedli, že 46% prostriedkov smeruje do jednotlivých tried a 46% na akcie a nákupy na úrovni celej školy, v porovnaní so stredoškolskými učiteľmi, podľa ktorých do tried smeruje 30% a na akcie a nákupy na úrovni celej školy 66%.

Jedno z hlavných zistení počas skupinových rozhovorov bolo, že rodičia majú veľmi málo informácií o skutočnom použití vyzbieraných prostriedkov. Len v jednom prípade matka uviedla, že na základnej škole jej dieťaťa (v Bratislave) existuje transparentný systém informovania o použití rodičovských platieb:

„Na rodičovskom združení na začiatku roka sa urobí plán, koľko sa v danom roku minie na aké aktivity alebo čo sa nakúpi. Napríklad koľko pôjde na súťaže pre deti, koľko na počítačovú triedu a podobne. Rodičia to musia odhlasovať. Rovnako máme možnosť nahliadnuť do zápisnice z rady školy, kde sa urobili plány pre celú školu. Na konci školského roka sa robí presné vyúčtovanie všetkých položiek.“ (matka syna na ZŠ v Bratislave)

Porovnanie skupinových rozhovorov rodičov v Bratislave a v Dolnom Kubíne naznačuje, že bratislavské školy poskytujú viac informácií o rodičovských platiach. Diskutuje sa o nich na rodičovských združeníach, aj keď prehľady o skutočnom použití vyzbieraných prostriedkov sú aj tam zriedkavé. Skupinové rozhovory odhalili aj to, že rozdiely v poskytovaní informácií súvisia skôr s prístupom konkrétnych učiteľov než s prístupom celej školy: niektorí učítelia si vedú podrobné záznamy o použití prostriedkov, iní neposkytujú vôbec žiadne informácie. Jedna z učiteliek vysvetľuje:

„Ja som takto pracovala s rodičmi do minulého školského roka, robila som v projektovom vyučovaní a deti tam mali určité poplatky. Každý mesiac sme od rodičov vyberali peniaze a mali sme jasne stanovené pravidlá, na čo všetko môžeme tie peniaze použiť. (...) Na každé rodičovské združenie sme priniesli tieto potvrdenia o prefinancovaní, o tom, kde a na čo sme peniaze použili – so slovným komentárom, s nalepenými pokladničnými blokmi a aj s knihou výdavkov. S tým, že môžem povedať, že za 7 rokov, čo som s týmito rodičmi robila, nikdy nikto tú knihu nechytal do ruky a nepozrel si ju. Ja som ju vždy dala do prvej lavice, k prvému rodičovi a povedala som „toto sú finančné prostriedky, vaše financie, s ktorými my robíme, nech sa páči, máte k nahliadnutiu.“ Rodičia nám to však vracali so slovami „my vám dôverujeme, my vidíme, čo sa robí, a ako sa robí“ a nikdy to vážne nechceli vidieť.“ (učiteľka na základnej škole)

Komunikácia o peniazoch medzi rodičmi a školami je slabá. Dôsledkom je, že rodičia sú často podozrievaví voči škole. Slovami matky dieťaťa na ZŠ z Dolného Kubína:

„Ako nás presvedčajú? Nijako. Normálne nám to iba oznámia buď na rodičovskom združení alebo to rovno napíšu deťom do žiackej knižky. Žiadna diskusia o tom neexistuje. Celé je to tak dobrovoľne nasilu.“

¹² ANOVA t-test hodnota pravdepodobnosti: 0.0249

Na druhej strane, rodičia sú pasívni pri informovaní sa o školských aktivitách a financiách. Informujú sa len o vzdelávacích výsledkoch svojich detí. Študentka bratislavského gymnázia uvádza:

„Podľa mňa sa rodičia ani na rodičovskom nedozvedia viac ako my. Oni sami sa o to nijako nezaujmajú a profesori o tom nerozprávajú. Asi je to zbytočné zisťovať – účel použitia. Radšej raz za pol roka zaplatia, ako by mali rozpitvávajú, na čo idú peniaze. Prečo robiť problémy?“

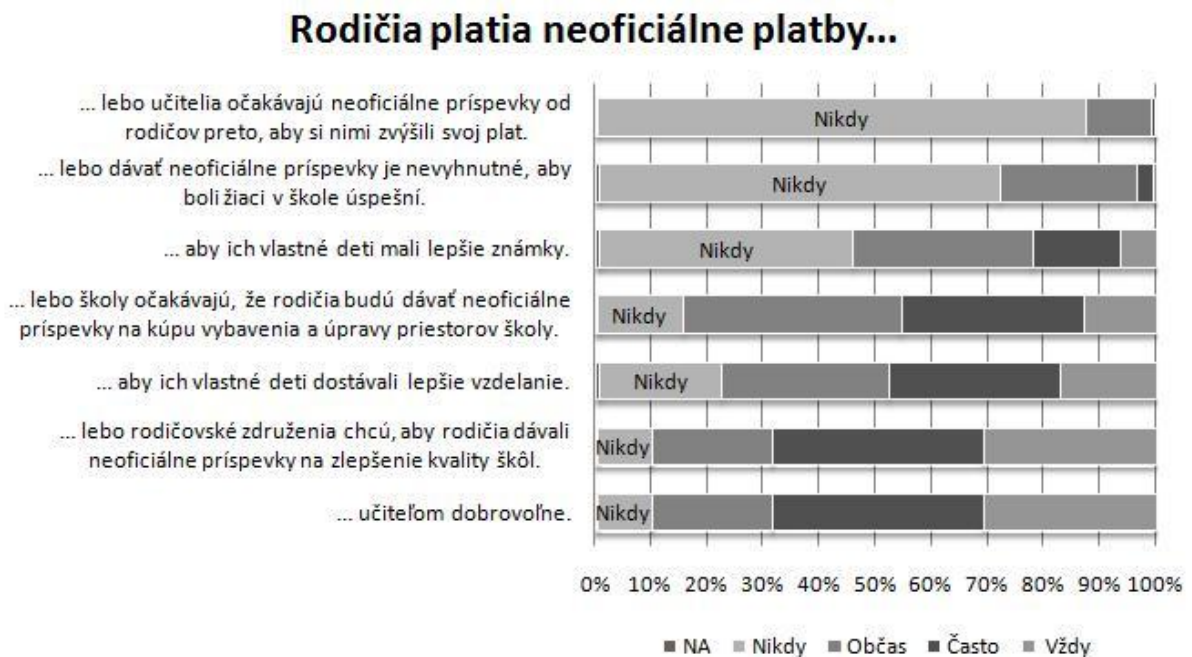
Jeden z učiteľov vysvetľuje:

„Rodičia sa často hanbia opýtať sa, lebo „čo si ten druhý pomyslí, to mu tých 500 korún chýba, preto sa informuje“. A tak sú radšej ticho.“

Respondenti skupinových rozhovorov uvádzali rozdiely medzi prvým stupňom s jedným učiteľom v triede a druhým stupňom základných škôl, kedy každý žiak prichádza do kontaktu s viacerými učiteľmi. Komunikácia je jednoduchšia v prvých rokoch základnej školy ako neskôr.

Zdá sa, že aj rodičia pasívnym prístupom čiastočne umožnili neoficiálnym platbám zakoreniť sa v systéme, takže dnes sú považované za tradičné a dané. Odpovede rodičov na otázku, čo je hlavným dôvodom pre platenie neoficiálnych platieb, sú v súlade s touto teóriou. Dve tretiny rodičov súhlasí s tvrdením, že rodičovské združenia chcú, aby rodičia dávali neoficiálne príspevky v prvom rade preto, aby sa zlepšila kvalita škôl. Názory rodičov sa rôznia v tom, či sú ich platby motivované v prvom rade tým, aby ich vlastné deti dostávali lepšie vzdelanie, alebo očakávaním školy, že rodičia budú dávať neoficiálne príspevky na kúpu vybavenia a úpravy priestorov školy. Až 55% rodičov uvádza, že neoficiálne platby neplatia dobrovoľne (pozri graf 2).

Graf 2. Prečo rodičia platia neoficiálne platby – názory rodičov

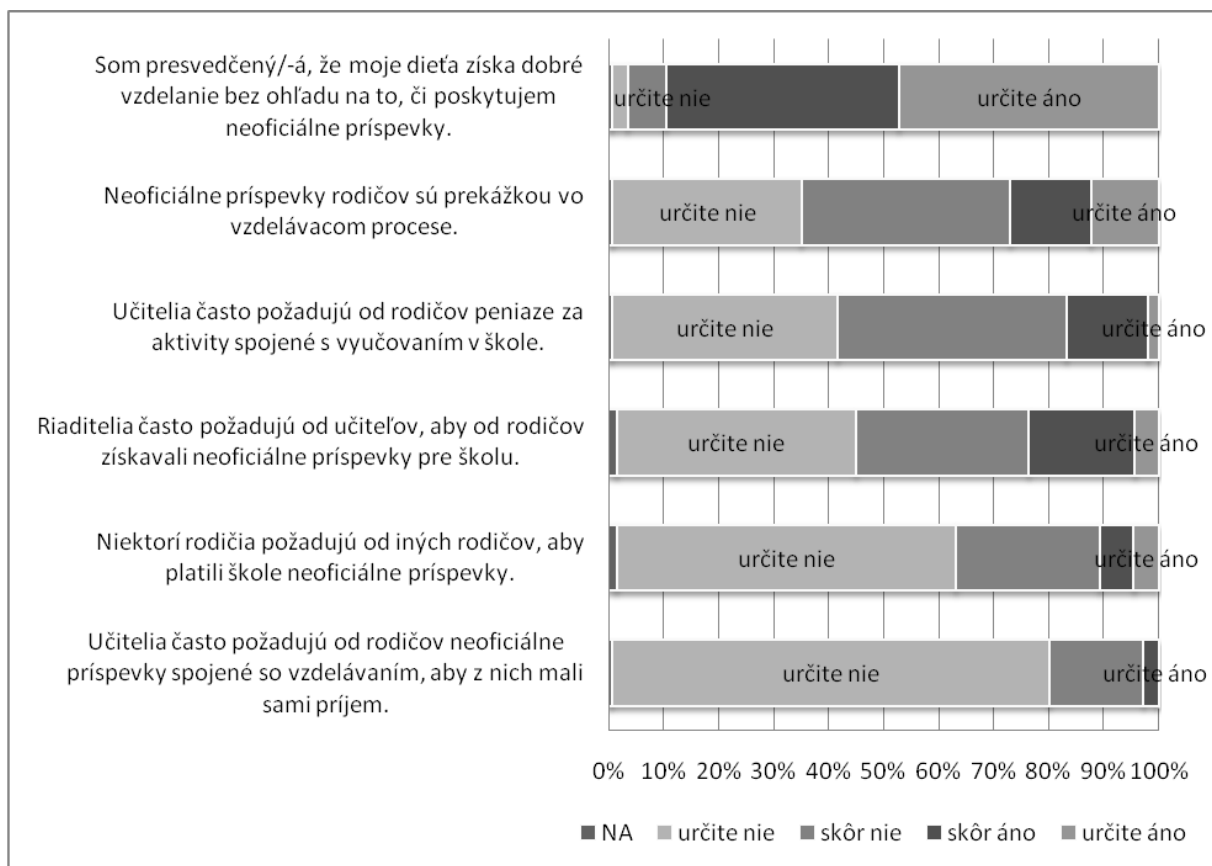

3.1.7. Tlak na platenie neoficiálnych platieb

Výskum nezískal jednoznačnú odpoveď na otázku, odkiaľ prichádza tlak na rodičov, aby platili neoficiálne platby. Aj rodičia aj učitelia majú rozpoltené názory na to, či sú neoficiálne platby dobrovoľné alebo nie. Ani rodičia, ani učitelia v prieskume jednoznačne neuvádzajú, odkiaľ prichádza tlak na rodičov, aby platili neoficiálne platby. Uvádzajú však, že tlak nie je z dôvodu, že by si niekto z oficiálnych predstaviteľov v školstve, riaditeľov škôl alebo učiteľov chcel zvýšiť svoj vlastný plat. Takisto si nemyslia, že niektorí rodičia nútia iných rodičov platiť, ani že rodičia nútia učiteľov prijímať neoficiálne platby.

Dôvera rodičov v učiteľov, školy a riaditeľov škôl je vysoká: 92% rodičov je presvedčených, že učitelia ich detí konajú v najlepšom záujme detí, 85% je presvedčených, že riaditeľ školy je čestný a spravodlivý, 89% je presvedčených, že ich dieťa získa dobré vzdelanie bez ohľadu na to, či platia neoficiálne príspevky alebo nie. 72% rodičov si nemyslí, že neoficiálne príspevky rodičov sú prekážkou vo vzdelávacom procese.

Graf 3. Odkiaľ prichádza tlak na platenie neoficiálnych platieb – názory rodičov

Informácie zo skupinových rozhovorov poskytujú jasnejší obraz. Ako bolo skôr uvedené, učitelia sú dominantnými vyberačmi neoficiálnych platieb v školách. Jedno z hlavných zistení skupinových rozhovorov je, že pri procese vyberania platieb fungujú žiaci ako sprostredkovatelia. Väčšina informácií ako aj hotovosti sa vymieňa medzi žiakmi a učiteľmi. Žiaci zvyčajne nedostanú žiaden formálny doklad o prevzatí peňazí. Ako uvádza jedna respondentka počas skupinových rozhovorov:

„Väčšinou sa oznam objaví v žiackej knižke alebo mi to deti oznámia večer doma. Čo mám potom spraviť? Mám nakričať na dieťa, že nezaplatím?“

Väčšina rodičov počas skupinových rozhovorov súhlasila, že ak by nezaplatili požadovanú sumu, dieťa by znášalo dôsledky. Pretože komunikácia ohľadom neoficiálnych platieb sa odohráva medzi žiakom a učiteľom, deti sú nevyhnutne vtiahnuté do vysvetľovania dôvodov, prečo rodičia nechcú alebo nemôžu zaplatiť. Matka z Dolného Kubína uvádza:

„[Učiteľka] zapíše do žiackej požiadavky a zapisuje potom, kto dá peniaze. Nepovedia, že je to povinné, ale keď dieťa peniaze nedonesie, sú napríklad traja, a triedna to bude dookola hovoriť, že nakoniec peniaze dáte. To dieťa sa ponižuje, takže dáte, aj keď ste proti tomu.“

Učiteľka hovorí o svojej osobnej skúsenosti:

„Keď mi dcéra maturovala, tak sa stalo, že som bola tiež v podobnej situácii, že som nejako v tom čase nevedela zaplatiť rodičovské, boli to nejaké taxy, a nie malé. A potom som to nejako opomenula, no a dcéra zmaturovala, ale vysvedčenie do rúk nedostala, kým nezaplatila rodičovský príspevok. Doriešili sme to, prišiel písomný oznam, doniesla ho domov takouto formou. To sú veci, vieme všetci, čo sme v školstve, že rodičovský príspevok je dobrovoľný, ale je «dobrovoľne nasilu».“

3.2. Aké sú príčiny neoficiálnych platieb v školách?

Rodičia, učitelia a riaditelia najčastejšie v otvorenej odpovedi uvádzali, že „nedostatočné financovanie škôl z verejných zdrojov“ je najčastejšou príčinou existencie neoficiálnych platieb. Druhým rodičmi aj učiteľmi najčastejšie uvádzaným dôvodom bolo, že „rodičia chcú zvýšiť kvalitu škôl“. Treťou najčastejšou odpoveďou boli „iné dôvody“. Medzi nimi rodičia uviedli napríklad nasledovné:

Rodičia chcú prispieť na doplnkové aktivity – výlety, súťaže, krúžky, moderné vybavenie a pod.

Rodičia chcú modernizovať školy a prispieť na ich údržbu.

Vedenie škôl je pasívne alebo neschopné získať financie z iných zdrojov než od štátu alebo od rodičov.

Samosprávy/štát nezohľadňujú potreby škôl ohľadom financovania prevádzky a údržby.

Rodičia si neuvedomujú, že to, čo platia, sú neoficiálne platby.

Prestíž rodičov a snaha podporiť vlastné dieťa alebo zlepšiť jeho známky, prípadne snaha nevystaviť dieťa problémom kvôli nezaplateniu.

Ľudia sú zvyknutí, že musia platiť všade.

Učitelia ponúkli mnohé podobné odpovede:

Rodičia chcú prispieť na doplnkové aktivity – výlety, súťaže, krúžky, moderné vybavenie a pod.

Rodičia chcú modernizovať školy a prispieť na ich údržbu.

Rodičia/podnikatelia si môžu príspevky odpísať z daní.¹³

¹³ Táto odpoveď však nie je založená na skutočnosti. Od daňovej reformy v roku 2003 nie je možné odpisovať hodnotu darov na verejnoprospešné účely z daní a aj pred týmto dátumom si mohli daňovníci odpísať len veľmi malú časť hodnoty daru.

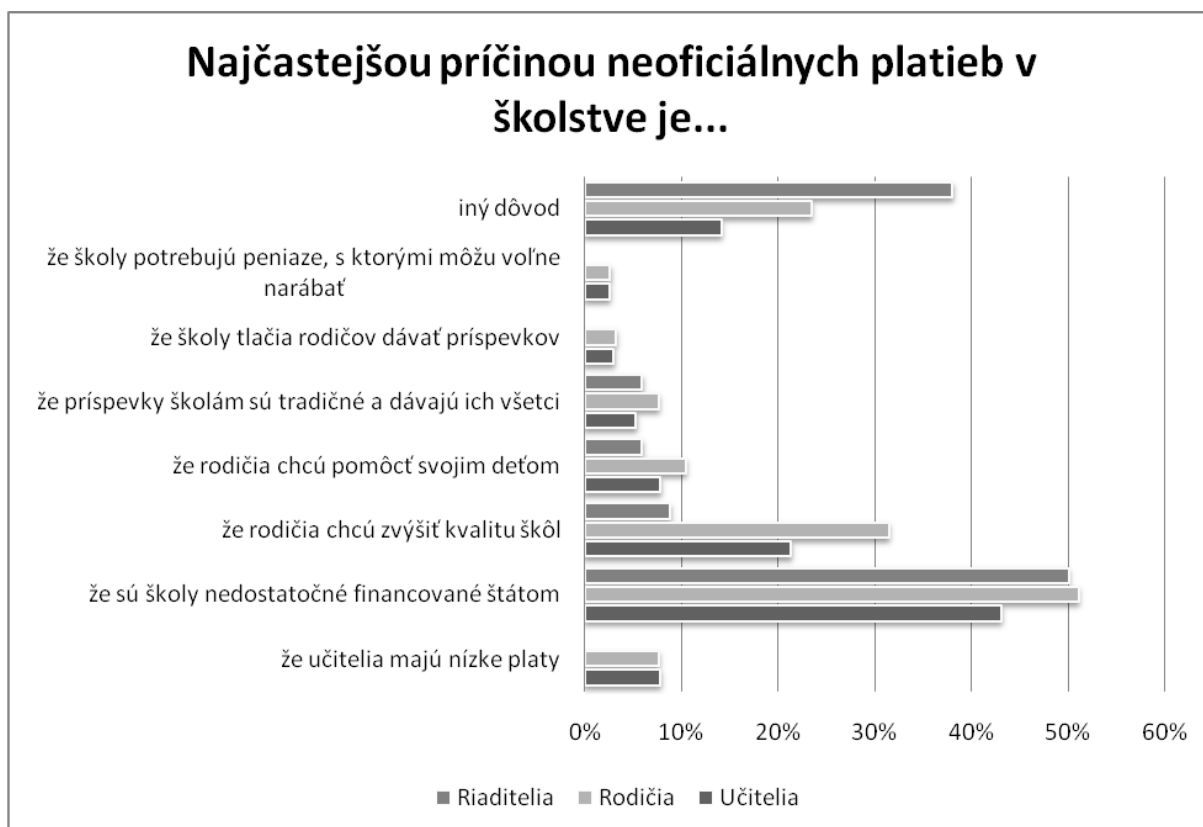
Riaditelia odpovedali nasledovne:

Rodičia chcú prispieť na doplnkové aktivity – výlety, súťaže, krúžky, moderné vybavenie a pod.

Zlá finančná politika samospráv voči školám.

Aj napriek tomu, že nízke financovanie školstva z verejných zdrojov označili všetky tri skupiny respondentov najčastejšie za hlavnú príčinu existencie neoficiálnych platieb v školstve, 86% riaditeľov potvrdilo, že ich škola dostala všetky prostriedky, ktoré jej podľa rozpisu rozpočtu patria. Nízke financovanie sa viaže na nízky celkový verejný rozpočet na školstvo. Napríklad v Národnej správe PISA 2006 Slovensko¹⁴ uviedli slovenské školy väčšie problémy spojené s dostupnosťou učebníc (41% nad priemerom OECD), knižničných materiálov (32% nad priemerom OECD) a materiálov pre laboratórne cvičenia v prírodovedných predmetoch (75% nad priemerom OECD).

Graf 4. Čo je podľa vás najčastejšou príčinou neoficiálnych platieb v školstve?

Poznámka: Respondenti mali možnosť označenia viacerých odpovedí, preto suma prevyšuje 100%.

Jedna z respondentiek na skupinových rozhovoroch ilustruje nedostatočné financovanie v školstve:

„Pracovala som 15 rokov v materskej škole, po revolúcii sme do materskej školy od mesta ani od štátu nedostali 10 rokov ani korunu na pomôcky, na papier... získavala som sponzorov celý rok, aby sme sa mali s deťmi z čoho učiť, robila som robotu, za ktorú som nebola platená. Ani mne to nebolo príjemné, ani rodičom. (...) Keby učiteľ vedel, že ak vypracuje projekt a bude mať z toho

¹⁴ Štátny pedagogický ústav (2007): *PISA 2006 Slovensko – Národná správa*, Bratislava: Štátny pedagogický ústav, s. 47. Dostupné na <http://www.statpedu.sk>

odmenu, verím tomu, že by sa robilo veľa projektov. Platovo sú učitelia na tom rovnako, či je šikovný alebo je niekto, čo sa len vezie a robí si len základné povinnosti – motivácia. Ak by bol riaditeľ manažér a mal by pracovníka a financie na to, ktorý by sa venoval iba týmto veciam, škola by možno d'aleko viac získala.“

Nedostatočné financovanie školstva z verejných zdrojov označovali respondenti v skupinových rozhovoroch ako hlavnú príčinu neoficiálnych platieb. Skutočnosť, že rodičia vnímajú príčinu problému *mimo samotných škôl*, je jedným z hlavných dôvodov, prečo sú ochotní platiť. Ilustrujú to tvrdenia rodičov počas skupinových rozhovorov:

„Všetci vieme, ako je na tom školstvo. Stačí, ak idete do školy, chce sa vám plakať. ...rodičia by v žiadnom prípade nemali hasiť tieto problémy, ale nemajú iné východisko.“

„Keď povieme, že je školstvo zadarmo, nie je to pravda. Až keď na škole niečo padne, až vtedy štát nájde prostriedky. Hlavná chyba je v štáte. My pomôžeme, keď môžeme.“

Druhou najčastejšie uvádzanou príčinou existencie neoficiálnych platieb v rámci skupinových rozhovorov bola pasivita škôl v získavaní financií z iných ako štátnych alebo rodičovských zdrojov. Rodičia dopĺňali túto odpoveď sťažnosťami na neefektívne riadenie škôl. Voči teoretickej možnosti zakázať neoficiálne platby boli rodičia skeptickí a argumentovali tým, že školy si zakaždým nájdu spôsob, ako získať peniaze od rodičov, a rodičia budú platiť, pretože nebudú chcieť spôsobiť problémy svojim deťom v škole.

Na základe uvedených zistení môžeme zhrnúť nasledovné faktory, ktoré prispievajú k existencii neoficiálnych platieb v školstve:

- Rodičia, učitelia a riaditelia rovnako vnímajú štátne zdroje pre školy ako nedostatočné a zhodujú sa v tom, že školy potrebujú dodatočné zdroje zvonka.
- Vôľa rodičov investovať do vzdelávania vlastných detí.
- Vnímanie, že neoficiálne platby v školstve sú tradičné a že táto tradícia nie je vytvorená a presadzovaná len jednou konkrétnou skupinou ľudí (napr. rodičmi, učiteľmi, riaditeľmi).
- Psychologický nátlak vytváraný verejným vyberaním neoficiálnych platieb učiteľmi od žiakov, pričom deti v tomto procese fungujú ako sprostredkovatelia informácií a platieb medzi školou a rodinou.

3.3. Aké sú dopady neoficiálnych platieb?

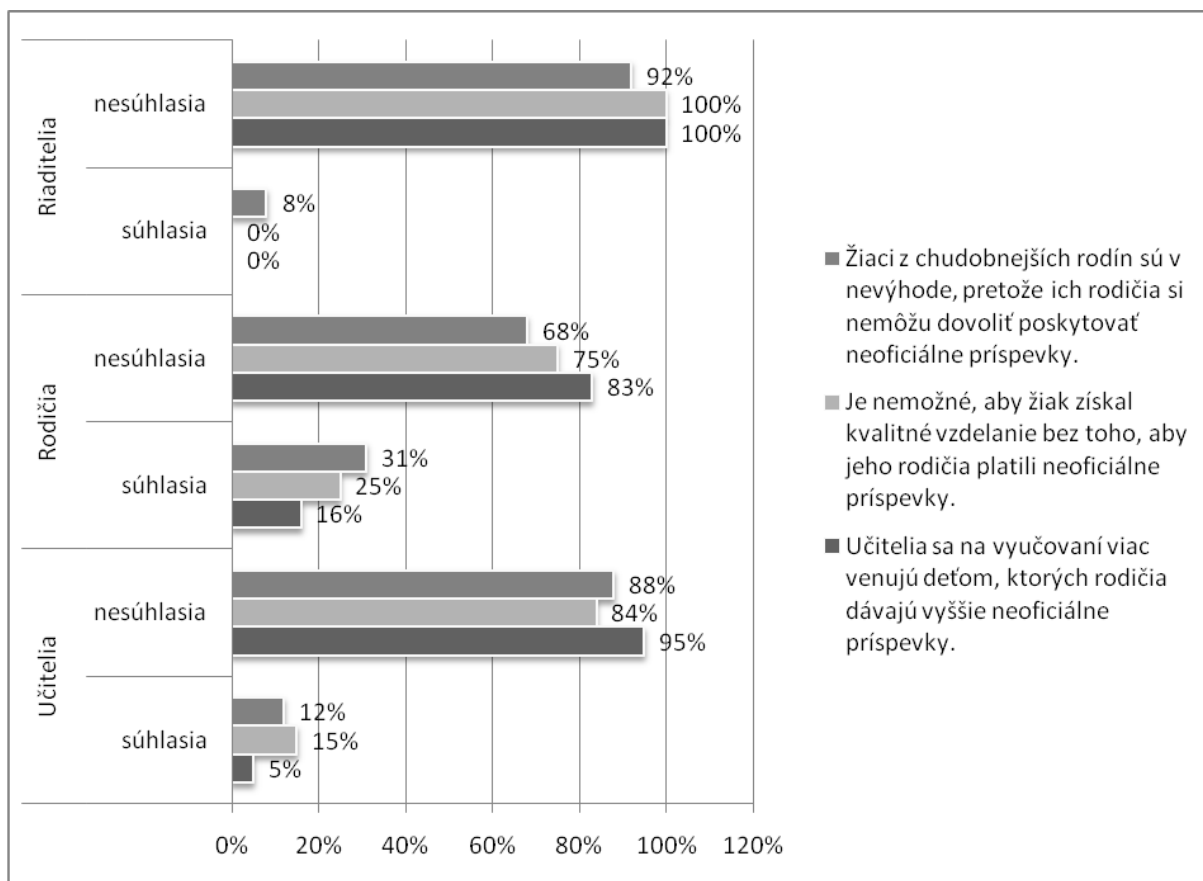
V dotazníkovom prieskume sme sa vo viacerých otázkach zamerali na zistenie možných negatívnych dopadov neoficiálnych platieb na celkovú kvalitu základných a stredných škôl. Respondenti počas skupinových rozhovorov naznačili viaceré dopady neoficiálnych platieb na svoje rodinné rozpočty, na deti a na vzťahy medzi rodinou a školou.

3.3.1. Dopad na kvalitu vzdelávania

Žiadna z troch skupín – rodičia, učitelia, riaditelia – nevníma neoficiálne platby ako ohrozenie kvality základných a stredných škôl. Nemyslia si, že by učitelia venovali viac času

vzdelávaníu detí, ktorých rodičia zaplatili takéto platby. Rovnako si nemyslia, že deti rodičov, ktorí tieto sumy nezaplatili, sú na vyučovaní znevýhodnené alebo nedostávajú adekvátne vzdelávanie. Odpovede rodičov sa pritom štatisticky nelíšia ani podľa príjmu rodiny, sumy zaplatených neoficiálnych platieb na dieťa, ani medzi mestskými a vidieckymi, či základnými a strednými školami.

Graf 5. Učítelia, rodičia a riaditelia o vzťahu neoficiálnych platieb a kvality vzdelávania

* Suma 100% sa získa dopočítaním neuvedených odpovedí.

3.3.2. Dopad na rodinné rozpočty

Podľa dotazníkového prieskumu bol priemerný podiel neoficiálnych platieb na celkových mesačných príjmoch rodiny nižší ako 1%. Podľa účastníkov skupinových rozhovorov sa však vnímanie neoficiálnych platieb výrazne líši podľa finančnej situácie rôznych rodín. Viacerí respondenti z Bratislavy uviedli, že neoficiálne platby nie sú významným bremenom rodinného rozpočtu, ale zaťažujú ich inými spôsobmi. Napríklad jeden rodič z Bratislavy uviedol, že výdavky sa akumulujú na začiatku školského roka a výdavky, ktoré je potrebné platiť počas roka sú zanedbateľné. Uviedol aj, že ak rodičia vidia prínosy, ktoré ich dieťa získa na základe týchto výdavkov, boli by ochotní podporiť školu ešte viac ako dnes.

Na druhej strane respondenti z Dolného Kubína vnímali finančné bremeno neoficiálnych platieb ako významný problém. Títo rodičia sa často nachádzajú v situácii, kedy nemôžu zaplatiť očakávané sumy. Jedna z respondentiek uvádza:

„Je to problém, ak s tým človek dopredu nepočíta, lebo ma nenapadne, že tento mesiac budem musieť dať do školy 1 000 alebo 2 000 korún. Niekedy som musela dieťaťu aj týždeň opakovať, že teraz nemám, dám neskôr.“

3.3.3. Dopad na deti v školách

Pretože deti sú účastníkmi transakcií medzi školou a rodinou, často znášajú negatívne dôsledky neoficiálnych platieb. Rodičia vnímajú tento problém ešte akútnejšie, ako finančné bremeno neoficiálnych platieb. Deti sa stávajú prostriedkom istej formy nátlaku škôl na rodičov. Aby rodičia deti od tohto tlaku odbremenili, často zaplatia výdavky, ktoré nepovažujú za užitočné alebo nevyhnutné. Matka dieťaťa z Bratislavy vysvetľuje:

„Vždy keď dieťa prinesie nejakú požiadavku zo strany školy, akokoľvek sa rozčúlim, nakoniec tú čiastku zaplatím – dieťa mi so slzami v očiach povie, že všetci ostatní to určite zaplatia, neviem si predstaviť to odmietnuť.“

Ďalšia matka školopovinného dieťaťa z Bratislavy dodáva:

„Ja si myslím, že pokiaľ by rodič peniaze nedal na začiatku a iní by dali, pre dieťa je to istým spôsobom dehonestujúce; minimálne sa cíti znevýhodnené, transparentne znevýhodnené – to je to, čo je zlé. Že nemám doma drahé auto a dom, to možno nevedia všetci spolužiaci, ale to, že v septembri neprinesiem 1 500 korún, to už si všimnú viacerí a viem si predstaviť, že to nerobí dobrú krv – medzi spolužiakmi, možno je to signál aj pre vzťah triedna kontra rodič.“

Je paradoxné, že kým nezaplatenie rôznych príspevkov má negatívne dopady na dieťa v škole (vo vzťahu k učiteľom, ale aj spolužiakom), ich platenie podľa rodičov často nezlepšuje kvalitu vzdelávania. Rodičia vnímali niektoré platby ako nevyhnutné pre priebeh vyučovania, napríklad príspevky na rôzne pomôcky (kriedy, výkresy, farby a iné). Príspevky na doplnkové učebnice, časopisy, doučovanie, ktoré by mohli prispieť ku skvalitneniu vyučovacieho procesu, sú podľa rodičov neefektívne používané. Doučovanie v škole je niekedy len formálne, doplnkové učebnice a časopisy sa používajú zriedka. S tým súvisí presvedčenie 89% rodičov v dotazníkovom prieskume, že ich dieťa získa dobré vzdelanie bez ohľadu na to, či platia neoficiálne príspevky.

3.3.4. Dopad na vzťahy medzi rodinou a školou

Skupinové rozhovory poukázali na to, že komunikácia medzi rodinou a školou je nedostatočná. Týka sa predovšetkým samotných vzdelávacích výsledkov detí a nie fungovania školy a priebehu vyučovania. Rodičia uviedli, že väčším problémom ako samotné neoficiálne platby je netransparentnosť spojená s nakladaním s týmito prostriedkami, ktorá znižuje ich dôveru voči škole. Napriek tomu sa rodičia obvykle vyhýbajú konfliktom so školou kvôli neoficiálnym platbám. Niektorí ich nepovažujú za tak závažný problém, iní sú skôr pasívni alebo skeptickí, že by ich angažovanie prinieslo pozitívne výsledky.

„Nevstupujem nikdy do konfliktu so školou. Nech by mi to prišlo akokoľvek zaťažko, vždy nájdem nejaké riešenie, ako potrebné peniaze zaplatiť.“
(respondentka z Bratislavy)

„Raz som prišla do konfliktu s riaditeľkou, ale potom som to radšej nechala tak. Syn je deviatak, má pred skúškami, mohlo by sa pokojne stať, že tie skúšky neurobí.“ (respondentka z Dolného Kubína)

Podľa všetkého rodičia len zriedka verejne vystupujú proti neoficiálnym platbám. Tí, ktorí sa k tomuto kroku odhodlajú, komunikujú buď s vedením školy alebo sa so sťažnosťou obrátia na Štátnu školskú inšpekciu. Matka dieťaťa z Dolného Kubína uvádza svoju skúsenosť: *“Na*

rodičovskom som presadila, že z akého dôvodu sa platia knihy, je to povinný predmet. Vracali potom peniaze za knihy. Všetko, čo je povinný predmet, by sa nemalo platiť, okrem slovníkov, čo si deti môžu kúpiť. A hlavne na ZŠ, lebo je to veľa peňazí.”

Podľa Správ o stave výchovy a vzdelávania v školách a školských zariadeniach v Slovenskej republike¹⁵ za školský rok 2006/07 a 2007/08 prijíma Štátna školská inšpekcia ročne asi 500 sťažností od rôznych ľudí, z ktorých je menej ako 200 opodstatnených. V správe za rok 2007/08 sa uvádza vyberanie peňazí od žiakov ako jedna z prijatých námietok voči učiteľom ZŠ, podobne voči riaditeľom stredných škôl “*vyberanie peňazí od rodičov proti ich vôli (na nákup učebných pomôcok, na údržbu, stužkovú slávnosť a pod.), neinformovanosť rodičov o použití vybraných peňazí, vyberanie peňazí od žiakov za štúdium popri zamestnaní.”*

Medzi odporúčania zaradila Štátna školská inšpekcia aj nasledovné odporúčanie smerované riaditeľom všetkých druhov škôl a školských zariadení, ktoré vyplynuli z analýzy vybavovania sťažností: *„nenútiť rodičov platiť vysoké sumy na opravy, údržbu a učebné pomôcky cez rodičovské združenia a rôzne nadácie.“*

4. Závery a odporúčania

Tento výskum predstavuje jeden z prvých pokusov odhaliť problémy neviditeľných platieb v bezplatnom verejnom školstve na Slovensku. Neoficiálne platby sú veľmi rozšírené. Takmer všetci rodičia finančne prispievajú raz alebo dvakrát ročne do rodičovského združenia. Okrem toho 70% až 90% rodičov prispieva na rôzne školské akcie, aktivity nad rámec vyučovania a aj na učebnice.

Aj keď neoficiálne platby nepredstavujú ohrozenie kvality vzdelávania, majú negatívne dopady na (a) rodinné rozpočty, predovšetkým v rodinách s nižšími príjmami, (b) žiakov, ktorí sú sprostredkovateľmi platieb a komunikácie medzi rodinou a školou, a (c) na vzťahy medzi rodinou a školou.

Skupinové rozhovory poukázali na to, že väčšina rodičov nie je ochotná postaviť sa voči tejto praxi, pretože sa obávajú, že by tým poškodili vlastným deťom v škole. Len malý počet rodičov namieta voči niektorým platbám priamo na škole alebo podá sťažnosť Štátnej školskej inšpekcii.

Na druhej strane sú rodičia ochotní investovať do vzdelávania vlastných detí a majú pozitívny postoj voči niektorým platbám za mimoškolské aktivity, školské akcie, výlety a praktické učebné pomôcky. Niektorí rodičia sú dokonca ochotní platiť ešte viac v prípade, že by mali prehľad o použití prostriedkov a videli, že sú naozaj prínosom pre deti.

Niektoré platby však rodičia kritizujú a považujú za nespravodlivé alebo zbytočné. Platby za učebnice sú považované za neoprávnené, pretože učebnice majú byť žiakom poskytované bezplatne. Platby za doplnkové učebné materiály sú často považované za zbytočné, pretože sú zriedka používané na vyučovaní. Rodičia sa tiež sťažujú na platby spojené s komerčnými aktivitami, napríklad keď dileri prichádzajú do tried predávať knihy, atlasy a iné produkty nie priamo súvisiace s vyučovaním.

¹⁵ Správy sú dostupné na webovej stránke Štátnej školskej inšpekcii <http://www.ssiba.sk>.

Tabuľka 6. Odporúčania opatrení na riešenie hlavných problémov spojených s neoficiálnymi platbami v slovenskom školstve

Opatrenie	Opis	Zodpovedný aktér
Informovať riaditeľov základných a stredných škôl o rozdieloch medzi legálnym a nelegálnym spôsobom výberu prostriedkov od rodičov	Na základe zistení Štátnej školskej inšpekcie a tejto štúdie sa má pre riaditeľov škôl vypracovať stručné vysvetlenie medzi legálnymi a nelegálnymi spôsobmi výberu prostriedkov od rodičov. Osobitný dôraz treba položiť na spracovanie konkrétneho zoznamu nelegálnych platieb a na navrhnutie ukázkového príkladu férového a transparentného systému nakladania s prostriedkami rodičov na školách.	Štátna školská inšpekcia v spolupráci s autormi tejto štúdie
Vytvoriť férový a transparentný systém plánovania výdavkov a informovania rodičov o použití príspevkov rodičov	Rodičia by mali diskutovať a hlasovať o pláne výdavkov. Školy by mali byť proaktívne v poskytovaní informácií rodičom o účele a reálnom použití príspevkov rodičov. Všetci rodičia by mali mať jednoduchý prístup k týmto informáciám v písomnej podobe na pravidelných rodičovských stretnutiach.	Vedenie škôl a jednotliví učitelia
Zaviesť formálny systém prijímania platieb od rodičov	Školy by mali dôsledne zaznamenávať všetky príspevky od rodičov, aby predišli ich neoprávnenému použitiu. Školy by mali vydávať potvrdenia o prijatí platieb a mali by umožniť a preferovať bezhotovostné platby.	Vedenie škôl
Vylúčiť učiteľov z procesu výberu platieb	Iný zamestnanec školy (najlepšie nepedagogický zamestnanec, napr. tajomníčka, ekonómka) by mal prevziať výber platieb od rodičov, aby bolo znížené administratívne bremeno učiteľov a aby sa odstránila potenciálna možnosť nátlaku na deti a rodičov platiť. Tieto platby by mali byť vykonávané ideálne bezhotovostne bankovým prevodom alebo prostredníctvom šekov, alebo prinesené rodičmi osobne a nie deťmi.	Vedenie škôl
Vylúčiť žiakov z procesu komunikácie o platbách	Aby mali rodičia možnosť diskutovať o plánovaných výdavkoch a mali slobodu rozhodnúť sa zaplatiť alebo odmietnuť platbu, je potrebné, aby boli samotní rodičia priamo informovaní o navrhovaných platbách na pravidelných rodičovských stretnutiach alebo v písomnej podobe.	Vedenie škôl a jednotliví učitelia
Zakázať na školách neetický marketing komerčných produktov deťom učiteľmi alebo externými dílermi	Školy by nemali povoliť marketingové aktivity zamerané priamo na deti v škole, napr. ak učitelia alebo externí díleri ponúkajú na predaj rôzne knihy, atlasy, časopisy, poisťné produkty a podobne. Akékoľvek podobné ponuky by mali byť komunikované rodičom na rodičovských stretnutiach alebo písomne.	Vedenie škôl a jednotliví učitelia

Inštitút otvorenej spoločnosti v Budapešti (Open Society Institute) organizoval v rokoch 2007-2008 medzinárodnú štúdiu o nákladoch na vzdelávanie, ktoré znášajú rodičia žiakov základných a stredných škôl v rámci štátom financovaného školstva. Na Slovensku ju realizovali dve partnerské organizácie: Združenie Orava pre demokraciu vo vzdelávaní a SGI – Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť.

Štúdia predstavuje jeden z prvých pokusov odhaliť problémy neviditeľných platieb v bezplatnom verejnom školstve na Slovensku. Neoficiálne platby sú veľmi rozšírené: takmer všetci rodičia finančne prispievajú raz alebo dvakrát ročne do rodičovského združenia. Okrem toho 70% až 90% rodičov prispieva na rôzne školské akcie, aktivity nad rámec vyučovania a aj na učebnice.

Aj keď neoficiálne platby nepredstavujú ohrozenie kvality vzdelávania, majú negatívne dopady na (a) rodinné rozpočty, predovšetkým v rodinách s nižšími príjmami, (b) žiakov, ktorí sú sprostredkovateľmi platieb a komunikácie medzi rodinou a školou, a (c) na vzťahy medzi rodinou a školou.

Rodičia sú ochotní investovať do vzdelávania vlastných detí a majú pozitívny postoj voči niektorým platbám za mimoškolské aktivity, školské akcie, výlety a praktické učebné pomôcky. Niektorí rodičia sú dokonca ochotní platiť ešte viac v prípade, že by mali prehľad o použití prostriedkov a videli, že sú naozaj prínosom pre deti.

Niektoré platby však rodičia kritizujú a považujú za nespravodlivé alebo zbytočné. Platby za učebnice sú považované za neoprávnené, pretože učebnice majú byť žiakom poskytované bezplatne. Platby za doplnkové učebné materiály sú často považované za zbytočné, pretože sú zriedka používané na vyučovaní. Rodičia sa tiež sťažujú na platby spojené s komerčnými aktivitami, napríklad keď dileri prichádzajú do tried predávať knihy, atlasy a iné produkty nie priamo súvisiace s vyučovaním.

SLOVAK GOVERNANCE INSTITUTE
INŠTITÚT PRE DOBRE SPRAVOVANÚ SPOLOČNOSŤ

